

Rozdział I. Źródła i stosowanie prawa postępowania cywilnego

§ 1. Pojęcie i cel postępowania cywilnego

Ustawodawca nie wprowadził legalnej definicji postępowania cywilnego. Przyjmuje się, że jest to **prawnie zorganizowane działanie sądów i kompetentnych organów¹ z udziałem zainteresowanych podmiotów, podejmowane w celu udzielenia ochrony prawnej oraz urzeczywistnienia konkretnej normy prawnej poprzez rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy cywilnej w rozumieniu przepisu art. 1 KPC, a zatem sprawy ze stosunku z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy, z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz innych spraw, do których przepisy KPC stosuje się z mocy ustaw szczególnych², jak też poprzez przymusowe wykonanie orzeczeń sądów i innych organów stwierdzających prawa i obowiązki stron tych stosunków³**. Powyższa definicja wskazuje jednocześnie na cel postępowania cywilnego, którym jest realizacja wyżej wymienionych stosunków i ochrona praw podmiotowych z nich wynikających⁴. W de-

¹ Do organów tych tradycyjnie zalicza się komorników, referendarzy sądowych i notariuszy. Zob. P. Cioch, [w:] J. Studzińska, P. Cioch, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2017, s. 1. Należy jednak pamiętać, że postępowanie cywilne obejmuje nie tylko postępowanie sądowe, ale także alternatywne metody rozwiązywania sporów. Tak również Ł. Błaszczak, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2013, s. 4; J. Mucha, *Postępowanie cywilne. Diagramy*, Warszawa 2016, s. 19–21.

² E. Marszałkowska-Krześ, [w:] U. Kalina-Prasznik (red.), *Encyklopedia prawa*, Warszawa 2007, s. 585; Ł. Błaszczak, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Postępowanie cywilne*, 2013, s. 5; W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 18; S. Dalka, *Sądowe postępowanie cywilne. Założenia ogólne i proces cywilny*, Gdańsk 1984, s. 13; K. Knoppek, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2015, s. 28; H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2015, s. 23; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2016, s. 25; por. M. Waligórski, *Zarys polskiego procesu cywilnego*, Kraków 1952, s. 13–14; M. Goettel, [w:] M. Goettel, A. Bieliński, J. Piszczek, *Elementarny kurs postępowania cywilnego*, Olsztyn 2007, s. 7–8.

³ Ten ostatni element definicji postępowania cywilnego podkreślają J. Jodłowski, J. Lapierre i K. Weitz, słusznie podając, że pozwala on na uwzględnienie dwóch głównych rodzajów postępowania cywilnego, jakimi są postępowanie rozpoznawcze i postępowanie egzekucyjne – J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 26. Por. K. Czajkowska-Matosiuk, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2011, s. 1.

⁴ Obszernie tematykę tę prezentują: W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne*, 1978, s. 62 i n.; J. Jagiela, *Tymczasowa ochrona prawna w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007, s. 197–209; R. Kułski, *Cel i funkcje postępowania cywilnego*, [w:] K. Markiewicz, A. Torbus (red.), *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, Warszawa 2014, s. 443–481; *tenże*, *Ochrona interesów zbiorowych w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2017, s. 77 i n.

fincji tej widoczne są zarówno elementy podmiotowe (dotyczące udziału sądu, innych organów oraz zainteresowanych podmiotów w postępowaniu), jak i przedmiotowe (dotyczące rodzaju spraw, jakie są przedmiotem postępowania cywilnego). To ostatnie kryterium pozwala także na odróżnienie postępowania cywilnego od innych rodzajów postępowań¹, przede wszystkim od postępowania karnego, które prowadzi się w sprawach karnych, postępowania sądownoadministracyjnego prowadzonego w sprawach sądownoadministracyjnych² oraz od postępowania administracyjnego, które dotyczy spraw administracyjnych³.

§ 2. Funkcje postępowania cywilnego

- 2 Podstawową funkcją postępowania cywilnego jest **stworzenie drogi prawnej do wydania wyroku**, co wynika z konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 Konstytucji RP)⁴. Wyróżnia się funkcje postępowania cywilnego⁵ w ogólności, funkcje poszczególnych postępowań cywilnych wchodzących w jego zakres, a także funkcje poszczególnych czynności procesowych charakteryzujących się samodzielnością i odrębnością strukturalną⁶. Z uwagi na zakres opracowania należy poprzestać na omówieniu tych pierwszych jako mających znaczenie dla wszystkich rodzajów postępowań⁷. Przyjmuje się, że postępowanie cywilne realizuje następujące funkcje:

- 1) **ochronną** (uznawaną za funkcję pierwotną⁸ lub główną⁹) – polega na tym, że postępowanie to służy ochronie interesu indywidualnego (jednostkowego) lub grupowego

¹ Szerzej J. Jodłowski, J. Lapiere, K. Weitz, [w:] J. Jodłowski i in., *Postępowanie cywilne*, 2016, s. 25.

² Zob. art. 1 i 3 PrPostSAdm.

³ Obszernie na temat tego pojęcia T. Kielkowski, *Sprawa administracyjna*, Kraków 2004, *passim*.

⁴ K. Knoppek, *Postępowanie cywilne*, s. 28; H. Dolecki, *Postępowanie cywilne*, s. 31; P. Cioch, [w:] J. Studzińska, P. Cioch, *Postępowanie cywilne*, 2017, s. 2.

⁵ Pojęcie to w literaturze przedmiotu utożsamia się z celem postępowania cywilnego (tak M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 32 i n.; *tenże*, *Zarys polskiego procesu*, s. 17 i n.; J. Jagiela, *Tymczasowa ochrona*, s. 205–208; H. Mądrzak, [w:] H. Mądrzak (red.), *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2003, s. 5–6) albo odróżnia się je od niego (tak W. Berutowicz, *Funkcja postępowania cywilnego w Polsce Ludowej*, [w:] J. Jodłowski (red.), *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*. Zbiór studiów, Ossolineum 1974, s. 8–12; P. Wieczorek, *Funkcje postępowań egzekucyjnego i zabezpieczającego*, PE 2000, Nr 7, s. 26 i n.; A. Jakubecki, *Postępowanie zabezpieczające w sprawach z zakresu własności intelektualnej*, Kraków 2002, s. 165; K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004, s. 13; S. Cieślak, *Formalizm postępowania cywilnego*, Warszawa 2008, s. 56–57). Por. M. Sawczuk, *O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego)*, [w:] A. Marciniak (red.), *Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, Łódź 1998, s. 313.

⁶ J. Jagiela, *Tymczasowa ochrona*, s. 207–208.

⁷ Więcej na temat funkcji poszczególnych postępowań cywilnych zob. P. Wieczorek, *Funkcje postępowań*, s. 26 i n.; M. Sawczuk, *O celach i funkcjach*, s. 313 i n.; M. Walasik, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013, s. 141; I. Gil, *Cel i funkcja postępowania upadłościowego – doświadczenia i perspektywy*, [w:] E. Marszałkowska-Krzes, I. Gil, Ł. Błaszczak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania. Doświadczenia i perspektywy*, Sopot 2016, s. 489 i n.

⁸ H. Mądrzak, [w:] H. Mądrzak (red.), *Postępowanie cywilne*, s. 5. Niektórzy autorzy wskazują ją jako jedyną funkcję postępowania cywilnego, uznając, że funkcja ta polega w szczególności na: 1) konkretyzowaniu i realizowaniu norm prawnych z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych; 2) wydawaniu zarządzeń, zwolnień i zezwoleń mających znaczenie prawne; 3) dokonywaniu czynności dokumentacyjno-rejestrowych; 4) dokonywaniu innych czynności przekazanych sądowi w drodze ustawy. Zob. J. Jodłowski, J. Lapiere, K. Weitz, [w:] J. Jodłowski i in., *Postępowanie cywilne*, 2016, s. 36–37; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne*, s. 32–37; P. Cioch, [w:] J. Studzińska, P. Cioch, *Postępowanie cywilne*, 2017, s. 2.

⁹ S. Włodyka, *Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje*, [w:] J. Jodłowski (red.), *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*. Zbiór studiów, Ossolineum 1974, s. 285.

i jednocześnie interesu społecznego (publicznego, ogólnego)¹. Co do zasady ma ona charakter następczy względem funkcji ochronnej prawa materialnego, gdyż wiąże się z koniecznością stworzenia możliwości realizacji norm prawa materialnego, chociaż niekiedy wykazuje pewną autonomiczność względem nich². Funkcja ochrony interesu indywidualnego jest **funkcją bezpośrednią**, gdyż dla niej w pierwszym rzędzie wszczyna się i prowadzi postępowanie cywilne. Funkcja ochrony interesu ogólnego jest **funkcją pośrednią**, ponieważ jest zwykle realizowana przez wykonywanie funkcji bezpośredniej. Funkcja ochrony interesu ogólnego występuje w postępowaniu cywilnym samodzielnie tylko jako wyjątek³. Ochrona prawna udzielona w toku postępowania cywilnego może mieć charakter ochrony ostatecznej (definitywnej) albo tymczasowej⁴;

- 2) **prawną** – polega na wyjaśnieniu treści obowiązujących norm prawnych, rozwijaniu prawa, legitymizacji wydawanych przez sądy orzeczeń i zapewnianiu ich wykonania⁵;
- 3) **edukacyjną** (wychowawczą, prewencyjną) – polega na oddziaływaniu na obywateli w taki sposób, aby swoje stosunki i interesy prawne kształtowali dobrowolnie i świadomie, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi w poszczególnych dziedzinach⁶. Sama perspektywa reakcji, której można się spodziewać w razie naruszenia prawa, skłania bowiem adresatów norm do dobrowolnego podejmowania zachowań, które są z tym prawem zgodne⁷;
- 4) **organizacyjną** – polega na organizowaniu stosunków społecznych⁸; państwo organizuje w drodze tworzenia norm regulujących postępowanie cywilne sposób realizacji ochrony prawnej w sprawach cywilnych, w ramach którego sprawowany jest wymiar sprawiedliwości⁹.

¹ S. Włodyka, Pojęcie postępowania cywilnego, s. 285; S. Dalka, Sądowe postępowanie, s. 25–26; A. Jakubecki, Postępowanie zabezpieczające, 2002, s. 165; H. Dolecki, Postępowanie cywilne, s. 23–24; S. Cieślak, Formalizm postępowania cywilnego, s. 58–59. Cel ten realizują nie tylko organy sądowe, ale także podmioty pozasądowe. Zob. Ł. Błaszczak, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), Postępowanie cywilne, 2013, s. 6; M. Walasik, Analogia w prawie procesowym, s. 133–141.

² M. Walasik, Analogia w prawie procesowym, s. 134–135, 139–141.

³ S. Włodyka (Pojęcie postępowania cywilnego, s. 286–288), dokonując tego podziału, wskazuje jednocześnie, że z innego punktu widzenia funkcje postępowania cywilnego mogą być albo represyjne, albo prewencyjne; **represyjne** – gdy chodzi o stosowanie sankcji prawnej przewidzianej na wypadek naruszenia obowiązującego prawa, **prewencyjne** – gdy chodzi o zapobiegnięcie naruszeniu prawa. Podobnie jak w stosunku do funkcji ochrony interesów indywidualnych i interesu ogólnego tu również funkcje te mogą występować łącznie – przy czym funkcją bezpośrednią jest wówczas funkcja represyjna, pośrednią zaś prewencyjna, bądź samodzielnie i niezależnie od siebie, w tej postaci funkcja prewencyjna występuje jako funkcja samodzielna i bezpośrednia.

⁴ Ochrona definitywna uznawana jest za funkcję postępowania cywilnego w ogólności, natomiast udzielenie ochrony tymczasowej następuje w ramach poszczególnych postępowań cywilnych albo mocą poszczególnych czynności procesowych. Tak J. Jagieła, Tymczasowa ochrona, s. 208–209.

⁵ H. Mądrzak, [w:] H. Mądrzak (red.), Postępowanie cywilne, s. 5–6.

⁶ W. Berutowicz, Funkcja postępowania cywilnego, s. 9, 37 i n.; S. Włodyka, Pojęcie postępowania cywilnego, s. 283; S. Dalka, Sądowe postępowanie, s. 27.

⁷ M. Walasik, Analogia w prawie procesowym, s. 141.

⁸ S. Włodyka, Pojęcie postępowania cywilnego, s. 283.

⁹ M. Walasik, Analogia w prawie procesowym, s. 130–133.

§ 3. Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych

I. Zagadnienia wstępne

- 3 Zasada dopuszczalności drogi sądowej i jednocześnie domniemanie drogi sądowej w sprawach cywilnych zostały wyrażone w art. 2 § 1 KPC. Źródłem tego domniemania należy upatrywać aktualnie także w art. 77 ust. 2 w związku z art. 175 oraz w art. 177 w zw. z art. 184 Konstytucji RP. Przez drogę sądową należy rozumieć **kompetencję sądów powszechnych i Sądu Najwyższego do rozpoznawania spraw cywilnych**¹. **Droga sądowa przysługuje**, jeśli konkretna sprawa:

- 1) jest sprawą cywilną w znaczeniu materialnym i nie ma przepisu, który przekazywałby ją do rozstrzygnięcia innemu organowi², albo
- 2) jest sprawą cywilną w znaczeniu formalnym³.

Definicja ta jest ściśle związana z **pojęciem sprawy cywilnej** (art. 1 KPC), które wyznacza podmiotowy i przedmiotowy zakres drogi sądowej. Przy zbiegu podstaw tego samego roszczenia droga sądowa jest dopuszczalna, jeżeli jedna z tych podstaw uzasadnia właściwość sądu powszechnego do rozpoznawania sprawy⁴. Pojęcie drogi sądowej występuje w znaczeniu:

- 1) **ścisłym** (*sensu stricto*) – obejmuje postępowanie przed sądami powszechnymi i Sądem Najwyższym;
- 2) **szerokim** (*sensu largo*) – obejmuje postępowanie przed sądami powszechnymi, Sądem Najwyższym i sądami szczególnymi (np. na podstawie art. 8 i 9 ustawy z 3.2.1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego⁵)⁶.

¹ Tak K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2017, s. 16; J. Mucha, Postępowanie cywilne, s. 29; M. Sorysz, [w:] M. Sorysz, M. Muliński, Postępowanie cywilne w diagramach, Bielsko-Biała 2016, s. 14; K. Gajda-Roszczyńska, [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, Komentarz. Art. 1–729, Warszawa 2016, s. 21. Niektórzy autorzy definiują drogę sądową jedynie jako kompetencję sądów powszechnych do rozpoznawania spraw cywilnych. Tak np. H. Mądrzak, [w:] H. Mądrzak (red.), Postępowanie cywilne, s. 17; Ł. Błaszczak, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), Postępowanie cywilne, 2013, s. 31.

² Szerzej J. Gudowski, [w:] T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, Postępowanie rozpoznawcze, Warszawa 2016, s. 73–74.

³ Szczegółowo przypadki dopuszczalności drogi sądowej omawiają: J. Gudowski, [w:] T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 79–157; K. Gajda-Roszczyńska, [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 43 i n.; A. Marciniak, [w:] A. Marciniak, K. Piasecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, Komentarz. Art. 1–366, Warszawa 2016, s. 30 i n.; K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), Kodeks postępowania cywilnego, 2017, s. 19–38.

⁴ Wyr. SN z 12.6.6.1968 r., III PRN 22/68, OSPiKA 1969 Nr 7, poz. 161.

⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1693.

⁶ J. Gudowski, [w:] T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 61; K. Gajda-Roszczyńska, [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 21; J. Bodio, [w:] A. Jakubecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, Komentarz do art. 1–729, Warszawa 2017, s. 39.

II. Rodzaje niedopuszczalności drogi sądowej

W doktrynie istnieją różne sposoby wyróżniania rodzajów niedopuszczalności drogi sądowej. Najczęściej¹ wymienia się następujące rodzaje takiej niedopuszczalności:

- 1) ze względu na moment jej wystąpienia:
 - a) **pierwotna** – gdy sprawa nie należy do kompetencji sądów powszechnych od chwili wszczęcia postępowania;
 - b) **następcza** – gdy przesłanka drogi sądowej odpadnie w toku postępowania (już po jego wszczęciu), np. wskutek zmiany prawodawstwa;
- 2) ze względu na jej zakres:
 - a) **całkowita** – gdy niedopuszczalność drogi sądowej dotyczy całości dochodzonego w postępowaniu cywilnym roszczenia;
 - b) **częściowa** – gdy niedopuszczalność drogi sądowej dotyczy tylko części powództwa²;
- 3) ze względu na możliwość lub brak możliwości jej uchylenia:
 - a) **bezwzględna** – gdy sprawa nie może być rozpoznana przez sąd, dlatego że albo nie jest sprawą cywilną (w znaczeniu formalnym lub materialnym, np. sprawa podatkowa), albo chociaż jest sprawą cywilną w znaczeniu materialnym, to na mocy przepisów prawa została przekazana do rozpoznawania innym organom niż sąd powszechny (np. sprawy z zakresu ustawy z 29.8.1997 r. – Ordynacja podatkowa³);
 - b) **względna**⁴ – występuje w razie:
 - **przemienności drogi sądowej i drogi innego postępowania** – gdy podmiotowi na mocy przepisów przysługuje możliwość dochodzenia swoich praw przed sądem powszechnym albo innym organem i ma on prawo wyboru, z jakiego rodzaju postępowania w danym przypadku skorzysta (np. w sprawach z zakresu prawa pracy pracownik może dochodzić swoich roszczeń w postępowaniu sądowym lub przed komisją pojednawczą na podstawie art. 242 KP, w sprawach wewnątrzpółdzielczych⁵, w sprawach o unieważnienie lub stwierdzenie wygaśnięcia prawa ochronnego na znak towarowy lub unieważnienie prawa z rejestracji wzoru przemysłowego w postępowaniu sądowym albo w drodze postępowania przed Urzędem Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej⁶);

¹ Tak H. Mądrzak, [w:] H. Mądrzak (red.), *Postępowanie cywilne*, s. 18–19; Ł. Błaszczak, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Postępowanie cywilne*, 2013, s. 32; A. Marciniak, *Postępowanie cywilne w zarysie*, s. 41 i n.; K. Gajda-Roszczyńska, [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 36 i n.; A. Marciniak, [w:] A. Marciniak, K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 26–28.

² Na podział ten wskazuje J. Gudowski, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 71–72.

³ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 2651 ze zm.

⁴ Niektórzy autorzy wskazują, że względna niedopuszczalność drogi sądowej oznacza, że sprawa może być rozpoznawana według wyboru przez sąd powszechny lub inny organ. Tak M. Manowska, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1–50538, Warszawa 2015, s. 40–41; P. Razowski, *Niedopuszczalność drogi sądowej w postępowaniu sądowoadministracyjnym*, Warszawa 2015, s. 11 i n.; M. Sorysz, [w:] M. Sorysz, M. Muliński, *Postępowanie cywilne*, s. 16; J. Gudowski, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 67; K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, 2017, s. 17; J. Bodio, [w:] A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2017, s. 40.

⁵ Art. 32 ustawy z 16.9.1982 r. – Prawo spółdzielcze (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 648 ze zm.).

⁶ Zob. art. 479¹²² i 479¹²⁶ KPC.

- **niedopuszczalności czasowej (warunkowej) drogi sądowej** – gdy przepisy wymagają, aby przed wszczęciem postępowania cywilnego zostały wykorzystane inne sposoby rozwiązania sporu¹ (np. postępowanie reklamacyjne², postępowanie w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych przed organem rentowym³, postępowania przed prezesami urzędów regulacyjnych, które mają charakter administracyjny⁴, postępowania ugodowe⁵).

III. Skutki niedopuszczalności drogi sądowej

- 5 Droga sądowa stanowi bezwzględną pozytywną przesłankę procesową, którą sąd zobowiązany jest brać pod uwagę z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 202 KPC)⁶. Konieczność brania tej przesłanki przez sąd pod uwagę z urzędu nie pozbawia strony możliwości podniesienia jej braku w formie zarzutu formalnego w toku postępowania. W takiej sytuacji powstaje konieczność przeprowadzenia postępowania incydentalnego⁷. Jej brak nie może być sanowany w następstwie działania sądu lub stron⁸. Brak drogi sądowej skutkuje:
- 1) wydaniem przez sąd **postanowienia o odrzuceniu pozwu** (art. 199 § 1 pkt 1 KPC)⁹
 - gdy brak drogi sądowej wystąpił już w chwili wszczęcia postępowania (brak pierwotny)¹⁰. Ustawodawca przewidział jednak dwa wyjątki od tej zasady:
 - a) sąd nie może odrzucić pozwu z tego powodu, że do rozpoznania sprawy właściwy jest organ administracji publicznej lub sąd administracyjny, jeżeli organ administracji publicznej lub sąd administracyjny uznały się w tej sprawie za niewłaściwe (art. 199¹ KPC¹¹);

¹ J. Gudowski wymienia nie tylko przypadki czasowej niedopuszczalności drogi sądowej, ale też wskazuje na niekonstytucyjność tych regulacji jako pozostających w sprzeczności z art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, które gwarantują bezwarunkowe prawo do sądu – *tenże*, [w:] T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 68 i n.

² Art. 75 ust. 1 ustawy z 15.11.1984 r. – Prawo przewozowe (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 8), art. 107 PrTel i art. 94 PrPoczt.

³ Art. 476 § 2 KPC.

⁴ Art. 479²⁸ § 1, art. 479⁴⁶, 479⁵⁷, 479⁶⁸, 479⁷⁹ KPC.

⁵ Art. 97 § 2¹ KP, art. 151 ust. 1 PrGeol, art. 46 ustawy z 25.9.1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1543).

⁶ Szerzej T. Zembrzusi, Nieważność postępowania w procesie cywilnym, Warszawa 2017, s. 225.

⁷ W razie oddalenia tego zarzutu sąd zobowiązany jest do wydania oddzielnego postanowienia o odmowie odrzucenia pozwu i może wstrzymać dalsze rozpoznanie sprawy, aż do uprawomocnienia się tego postanowienia (art. 222 zd. 1 KPC). Na postanowienie takie przysługuje zażalenie (art. 394 § 1 pkt 3 KPC). Zarówno postanowienie o odrzuceniu pozwu, jak i o umorzeniu postępowania jako kończące postępowanie w sprawie podlegają zaskarżeniu zażaleniem na podstawie art. 394 § 1 *in principio* KPC.

⁸ J. Bodio, [w:] A. Jakubecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2017, s. 39.

⁹ Odróżnić od tego trzeba sytuację, gdy z pisma, które zostało wniesione jako pozew, nie wynika żądanie rozstrzygnięcia sporu o charakterze sprawy cywilnej. W takiej sytuacji przewodniczący zwraca pismo wnoszącemu bez żadnych dalszych czynności, chyba że wyjątkowe okoliczności uzasadniają nadanie mu biegu (art. 186¹ KPC).

¹⁰ W takiej sytuacji sąd cywilny, zgodnie z post. SN z 21.5.2002 r., III CK 53/02, OSNC 2003, Nr 2, poz. 31, nie może poprzestać na stwierdzeniu, że sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia nie jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 KPC, lecz zobowiązany jest wskazać sąd, dla którego właściwości rozpoznanie tej sprawy zostało ustawowo zastrzeżone (art. 45 ust. 1 i art. 177 Konstytucji RP).

¹¹ Odpowiednikiem tego uregulowania na gruncie postępowania administracyjnego jest przepis art. 66 § 4 KPA, w myśl którego organ nie może zwrócić podania z tej przyczyny, że właściwy w sprawie jest sąd powszechny, jeżeli w tej sprawie sąd uznał się już za niewłaściwy. Oba te przepisy pozwalają na rozwiązanie negatywnych konfliktów kompetencyjnych zarówno w jednym, jak i drugim postępowaniu.

- b) w postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych – odrzucenie pozwu nie może nastąpić z powodu niedopuszczalności drogi sądowej, gdy do rozpoznania sprawy właściwy jest inny organ. W tym wypadku sąd przekaze mu sprawę. Postanowienie sądu o przekazaniu sprawy może zapaść na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3 KPC). Jeżeli jednak organ ten uprzednio uznał się za niewłaściwy, sąd rozpozna sprawę. Wniesienie do sądu pozwu przekazanego następnie stosownie do paragrafu poprzedzającego wywołuje skutki, jakie ustawa wiąże z wytoczeniem powództwa (art. 464 § 1 i 2 KPC);
- 2) w postępowaniu odrębnym w sprawach własności intelektualnej wydaniem **postanowienia o odrzuceniu pozwu wzajemnego** o unieważnienie lub stwierdzenie wygaśnięcia prawa ochronnego na znak towarowy lub unieważnienie prawa z rejestracji wzoru przemysłowego, wytoczonego w sprawie o naruszenie prawa do znaku towarowego lub wzoru przemysłowego, jeżeli decyzja wydana przez Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej, dotycząca tego samego przedmiotu sprawy, w tym podstawy powództwa wzajemnego, stała się prawomocna (art. 479¹²⁶ § 4 KPC);
- 3) wydaniem przez sąd **postanowienia o umorzeniu postępowania** (art. 355 KPC) – gdy brak drogi sądowej wystąpił dopiero w toku postępowania (brak następcy)¹;
- 4) **nieważnością postępowania** (art. 379 pkt 1 KPC) – gdy postępowanie cywilne przeprowadzono pomimo braku drogi sądowej. Takie uchybienie procesowe może stanowić zarzut apelacyjny, podstawę wniesienia zażalenia, skargi kasacyjnej, skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, skargi nadzwyczajnej.

§ 4. Relacje między postępowaniem cywilnym a postępowaniem karnym

Postępowania te należy od siebie odróżnić ze względu na specyfikę stosunków cywilnoprawnych i karnoprawnych podlegających ochronie prawnej oraz cel² obu postępowań³. W pewnych jednak wypadkach ten sam stan faktyczny może uzasadniać wszczęcie postępowania karnego i postępowania cywilnego (np. jeśli na skutek wypadku komunikacyjnego poszkodowany doznał uszczerbku na zdrowiu), przy czym nie chodzi tu tylko o dochodzenie roszczenia odszkodowawczego, ale także o ustalenie stanu faktycznego, który wpływa na rozstrzygnięcie sprawy w innym postępowaniu (zob. art. 928 KC, art. 209 KK). Dlatego ustawodawca przewidział, że określone roszczenia mogą być dochodzone na drodze postę-

6

¹ Możliwa jest też sytuacja odwrotna, tj. że droga sądowa niedopuszczalna w chwili wszczęcia postępowania stanie się (np. na skutek zmiany prawodawstwa) dopuszczalna. W takim przypadku dojdzie do konwalidacji przesłanki procesowej tamującej rozpoznanie sprawy. Zob. post. SN z 21.5.1952 r., C 732/52, niepubl.; J. Gudowski, [w:] T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 71.

² Postępowanie karne służy rozpoznawaniu spraw karnych, których celem jest m.in. wykrycie i pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa oraz zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym (art. 2 KPK). Natomiast postępowanie cywilne służy rozstrzygnięciu spraw cywilnych (art. 2 § 1 KPC), a więc ochronie praw podmiotowych wynikających ze stosunków cywilnoprawnych. Niekiedy jednak w postępowaniu cywilnym sąd rozstrzyga sprawy karne, a w postępowaniu karnym sąd rozstrzyga sprawy cywilne. Zob. A. Marciniak, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2016, s. 47–48.

³ Kryterium ich wyodrębnienia nie stanowi różnica w zadaniach realizowanych przez sądy cywilne i karne. Zarówno jedno, jak i drugie sądy wypełniają te same zadania, tj. zapewniają ochronę ustroju demokratycznego, praworządności, interesu publicznego, a także osobistych oraz majątkowych praw i interesów obywateli. Zob. J. Jodłowski i in., Postępowanie cywilne, 2016, s. 115–116.

powania cywilnego albo w wypadkach w ustawie przewidzianych w postępowaniu karnym (art. 12 KPC)¹. Obecnie dochodzenie odszkodowania lub zadośćuczynienia w postępowaniu karnym może być przede wszystkim realizowane w drodze prawnokarnego obowiązku naprawienia szkody (art. 46–48 KK²)³.

- 7 Zgodnie z art. 415 § 1 KPK w razie skazania oskarżonego lub warunkowego umorzenia postępowania w wypadkach wskazanych w ustawie sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, obowiązek naprawienia, w całości lub w części, szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Nawiazki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono. Orzeczenie sądu karnego uwzględniające powyższe roszczenie majątkowe, nadające się do egzekucji, stanowi tytuł wykonawczy po nadaniu mu klauzuli wykonalności (art. 107 § 1 i 2 KPK). Chodzi tu o roszczenia majątkowe wynikające z przestępstwa (art. 12 KPC)⁴, choć – co trzeba podkreślić – skorzystanie z możliwości żądania odszkodowania lub zadośćuczynienia w postępowaniu karnym nie wyłącza możliwości dochodzenia w późniejszym procesie dalszych niezaspokojonych w postępowaniu karnym roszczeń cywilnoprawnych przez poszkodowanego (art. 415 § 2 KPK). Wyłącznie na drodze postępowania karnego rozstrzygane są sprawy o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie (art. 552 i n. KPK).

- 8 Niekiedy też ustawodawca wskazuje, jakie czynności w danym postępowaniu należy prowadzić zgodnie z regulacjami przewidzianymi dla drugiego z tych postępowań. Na przykład orzeczoną w postępowaniu karnym karę grzywny egzekwuje się według przepisów KPC, a do przymusowego sprowadzenia lub aresztowania w postępowaniu cywilnym stosuje się odpowiednio przepisy KPK (art. 163 § 2 KPC). Ponadto prawodawca przewidział, że w pewnych przypadkach wyroki sądów cywilnych i karnych mają wiążącą moc w drugim z postępowań (prejudycjalność⁵, łac. *praeiudicium*). Regulacja ta pozwala na zachowanie jednolitości orzecznictwa oraz realizację ekonomii procesowej w obu postęp-

¹ Wybór jednej z tych dróg oznacza niemożliwość skorzystania z drugiej ze względu na zawisłość sprawy albo powagę rzeczy osądzonej (J. Jagiela, [w:] A. Marciniak, K. Piasecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, Komentarz. Art. 1–366, Warszawa 2016, s. 138).

² Szerzej B. Sitkiewicz, Obowiązek naprawienia szkody i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę jako środki kompensacyjne orzekane w wyroku skazującym – zagadnienia wybrane, [w:] A. Lach (red.), Dochodzenie roszczeń cywilnych a proces karny, Warszawa 2018, s. 73 i n.; M. Rogalski, Wniosek o naprawienie szkody, [w:] A. Lach (red.), Dochodzenie roszczeń cywilnych, s. 163 i n.

³ Do dnia 30.6.2015 r. możliwość dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych w postępowaniu karnym realizowana była przede wszystkim w drodze powództwa adhezyjnego, prowadzonego na podstawie art. 62–79 KPK (R. Kmiecik, O pokrzywdzonym i formach adhezji cywilnoprawnej w postępowaniu karnym, [w:] A. Lach (red.), Dochodzenie roszczeń cywilnych, s. 41 i n.). W przepisach KK i KPK istnieje ponadto szereg innych przepisów przewidujących naprawienie szkody (zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 221; K. Gajda-Roszczyńska, [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 127; J. Jagiela, [w:] A. Marciniak, K. Piasecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 141 i n.).

⁴ Jak wskazuje W. Siedlecki, *a contrario* oznacza to, że roszczenia niemajątkowe wynikające z przestępstwa mogą być dochodzone wyłącznie w postępowaniu cywilnym – *tenże*, Stosunek postępowania karnego do postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego, Pal. 1966, Nr 9, s. 21.

⁵ J. Rodziewicz, Prejudycjalność w postępowaniu cywilnym, Gdańsk 2000, s. 8; A. Zieliński, [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), Kodeks postępowania cywilnego, 2017, s. 51; por. S. Hanausek, „Związanie” sądu cywilnego decyzją administracyjną, SC 1974, t. XXIII, s. 23–24.

powaniach¹. Wpływ prejudycjalny tych dwóch postępowań na siebie należy rozpatrywać oddzielnie:

1) **wpływ postępowania karnego na postępowanie cywilne** – w tym zakresie należy wyróżnić trzy sytuacje:

a) **postępowanie cywilne toczy się po zakończeniu postępowania karnego** – w takim przypadku zastosowanie znajduje norma art. 11 KPC, zgodnie z którą ustalenia wydanego w postępowaniu karnym² prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa³ wiążą sąd w postępowaniu cywilnym (zarówno w procesie, jak i w postępowaniu nieprocesowym)⁴. Jednak osoba, która nie była oskarżona, może się powoływać w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną⁵. Natomiast sam skazany może w toku postępowania cywilnego powoływać się na wszelkie okoliczności, które mogą mieć wpływ na zmniejszenie jego odpowiedzialności cywilnej w tym postępowaniu (np. przedawnienie, potrącenie, zaspokojenie wierzyciela)⁶. Na podstawie art. 11 KPC przyjmuje się, że sąd cywilny jest związany ustaleniami dotyczącymi: osoby sprawcy, przedmiotu przestępstwa (np. samochód, towar), czasu popełnienia przestępstwa⁷, miejsca przestępstwa⁸, sposobu popełnienia przes-

¹ Zob. *T. Ereciński*, [w:] *T. Ereciński* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 209; *K. Piasecki*, *Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i wyrok cywilny*, Warszawa 1970, s. 17 i n.

² Przepis ten nie dotyczy orzeczeń wydanych w postępowaniu przygotowawczym, dyscyplinarnym i karnoadministracyjnym oraz wyroków wydawanych w postępowaniu skarbowym. Zob. *S. Kowalski, M. Skibińska*, *Pojęcie przestępstwa w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego*, SP 2021, Nr 1, s. 93 i n., 100 i n.; *M. Skibińska, S. Kowalski*, *Kwestia związania sądu cywilnego prawomocnym wyrokiem sądu karnego skazującym za przestępstwo skarbowe*, PS 2022, Nr 6, s. 50 i n. Por. *K. Gajda-Roszczyńska*, [w:] *A. Góra-Błaszczkowska* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 116; *M. Manowska*, [w:] *M. Manowska* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2015, s. 125.

³ Moc wiążąca nie dotyczy wyroków skazujących za wykroczenie, wykroczenie skarbowe ani orzeczeń wydawanych w postępowaniu w sprawach nieletnich. Zob. *K. Gajda-Roszczyńska*, [w:] *A. Góra-Błaszczkowska* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 117; *S. Kowalski, M. Skibińska*, *Pojęcie przestępstwa w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego*, SP 2021, Nr 1, s. 102 i n.

⁴ Szeroko na temat koncepcji charakteru prawnego art. 11 KPC zob. *K. Piasecki*, *Wpływ postępowania*, s. 59 i n.; *M. Mazur-Bądel*, [w:] *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), *Meritum. Postępowanie cywilne*, Warszawa 2017, s. 41–42.

⁵ Przepis ten stosuje się do osób, które na gruncie prawa cywilnego ponoszą odpowiedzialność na zasadzie ryzyka (art. 435, 436 KC) albo za cudze czyny (np. art. 429, 430 KC). Osoba taka nie może jednak obalać samego faktu popełnienia przestępstwa przez osobę skazaną prawomocnym wyrokiem sądu karnego. Zob. *W. Siedlecki*, *Stosunek postępowania karnego*, s. 26–27; *T. Ereciński*, [w:] *T. Ereciński* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 218–219; *J. Jodłowski i in.*, *Postępowanie cywilne*, 2016, s. 123; odmiennie SN w wyr. z 6.3.1967 r., II CR 410/66, OSNCP 1967, Nr 10, poz. 178, s. 36; *A. Zieliński*, [w:] *A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, 2017, s. 57; *P. Ryłski*, *Moc wiążąca wyroku karnego skazującego a sytuacja procesowa osoby trzeciej* (art. 11 zd. drugie k.p.c.), PPC 2010, Nr 1, s. 99 i n. Przepisu tego nie stosuje się również do następców prawnych skazanego. Zob. orz. SN z 27.11.1961 r., II CT 1043/60, OSNC 1963, Nr 2, poz. 35, z aprobującą glosą *K. Lipińskiego*, OSPiKA 1963, Nr 2, poz. 35; *W. Siedlecki*, *Stosunek postępowania karnego*, s. 28; *A. Zieliński*, [w:] *A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, 2017, s. 56–57. Obszernie podmiotowy zakres związania ustaleniami wyroku skazującego omawia *K. Piasecki*, *Wpływ postępowania*, s. 149 i n., natomiast sytuację procesową osoby trzeciej w świetle omawianej regulacji – *P. Ryłski*, *Moc wiążąca wyroku karnego*, s. 95 i n.

⁶ *A. Zieliński*, [w:] *A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, 2017, s. 51.

⁷ Wyr. SN z 18.7.1972 r., I PR 343/71, OSNCP 1973, Nr 4, poz. 65.

⁸ *M. Manowska*, [w:] *M. Manowska* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2015, s. 53.

tepstwa¹, na czyją szkodę przestępstwo zostało popełnione², czynem przypisanym oskarżonemu w sentencji wyroku (np. przerobienie dokumentu, zabójstwo, przywłaszczenie)³, a w przypadku przestępstw materialnych – skutkiem i związkiem przyczynowym⁴. Wszystkie te elementy zawarte są w sentencji wyroku (art. 413 KPK). Natomiast nie są dla sądu wiążące ustalenia faktyczne zawarte w uzasadnieniu wyroku⁵ (np. dotyczące motywów działania sprawcy, zachowania się pokrzywdzonego), a także umyślny lub nieumyślny charakter popełnionego czynu⁶, kwalifikacja prawna czynu⁷ oraz przyjęta zasada odpowiedzialności cywilnej⁸. Sporne jest natomiast, czy sąd cywilny jest związany zawartym w wyroku karnym ustaleniem wysokości szkody pokrzywdzonego. Przyjmuje się, że jeżeli określenie wysokości szkody w postępowaniu karnym ma charakter posiłkowy, to nie wiąże sądu⁹ (np. jeśli w postępowaniu karnym przyjęto, że oskarżony przywłaszczył samochód o wartości 7000 zł, to sąd cywilny jest związany faktem przywłaszczenia określonego samochodu, a sama jego wartość może być ustalona odmiennie w postępowaniu cywilnym). Natomiast jeśli ustalenie wysokości szkody przez sąd karny wynika bezpośrednio z ustalenia przedmiotu przestępstwa i tym samym stanowi jeden z elementów stanu faktycznego czynu przestępnego przypisanego oskarżonemu, ustalenie takie będzie wiążące również dla sądu cywilnego¹⁰ (np. jeśli w postępowaniu karnym przyjęto, że oskarżony przywłaszczył kwotę 7000 zł, to sąd cywilny nie może przyjąć odmiennych ustaleń w postępowaniu cywilnym). Co więcej, sąd cywilny nie może ustalić wysokości szkody na kwotę niższą niż ta, która stanowi o granicy między przestępstwem a wykroczeniem, jest związany rozmiarem szkody w takim przypadku, gdy do ustalenia czynu konieczne jest wyrządzenie szkody w określonym rozmiarze (por. art. 296 § 1 i 3, art. 296a § 4 i art. 303 § 2 KK), a także rozmiarem zagarniętego mienia, gdy chodzi o tzw. przestępstwa kwalifikowane przez okoliczność¹¹. Należy zaznaczyć, że sąd cywilny jest związany jedynie tymi wyrokami karnymi, którym można przypisać skutek w postaci prawomocności¹². Ponadto

¹ Tak *M. Mazur-Bądel*, [w:] *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), *Meritum. Postępowanie cywilne*, s. 53.

² *M. Manowska*, [w:] *M. Manowska* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2015, s. 53.

³ Stanowi to odstępstwo od zasady swobodnej oceny dowodów oraz zasady bezpośredniości. Zob. *J. Rodziejewicz*, *Prejudycjalność*, s. 19; *T. Ereciński*, [w:] *T. Ereciński* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 209; *J. Jodłowski i in.*, *Postępowanie cywilne*, 2016, s. 122; *A. Zieliński*, [w:] *A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, 2017, s. 51; *M. Mazur-Bądel*, [w:] *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), *Meritum. Postępowanie cywilne*, s. 42; *J. Jagiela*, [w:] *A. Marciniak, K. Piasecki* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 123.

⁴ *K. Piasecki*, *Wpływ postępowania*, s. 112 i n.; *M. Mazur-Bądel*, [w:] *E. Marszałkowska-Krześ* (red.), *Meritum. Postępowanie cywilne*, s. 53; *J. Jagiela*, [w:] *A. Marciniak, K. Piasecki* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 129–130.

⁵ Wyr. SN z 6.3.1974 r., II CR 46/74, PiP 1976, z. 5, s. 120; *W. Siedlecki*, *Stosunek postępowania karnego*, s. 25.

⁶ Zob. uchw. SN(7) z 28.4.1983 r., III CZP 14/83, OSNCP 1983 Nr 11, poz. 168; uchw. SN (ICiA) z 20.1.1984 r., III CZP 71/83, OSNCP 1984, Nr 8, poz. 133.

⁷ Wyr. SN z 3.2.1973 r., II CR 424/72, Legalis; odmiennie *M. Manowska*, [w:] *M. Manowska* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2015, s. 53–54.

⁸ Wyr. SN z 16.6.1967 r., I PR 184/67, Legalis.

⁹ Zob. uchw. SN (IPiUS) z 25.7.1973 r., III PZP 12/73, OSNCP 1974, Nr 3, poz. 44.

¹⁰ Np. wyr. SN z 7.3.1967 r., I CR 464/66, Legalis.

¹¹ *T. Ereciński*, [w:] *T. Ereciński* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, 2016, s. 217.

¹² Uchylenie skutków karnoprawnych prawomocnego wyroku karnego skazującego w wyniku później ogłoszonej amnestii nie znosi skutków cywilnoprawnych (orz. SN z 13.1.1958 r., 3 CR 511/57, OSPiKA 1958, Nr 10, poz. 265).

wiążą go jedynie wyroki skazujące¹. Zatem wyrokiem uniewinniającym², wyrokiem umarzającym postępowanie lub wyrokiem umarzającym postępowanie warunkowo sąd cywilny nie jest związany³. Takie orzeczenia mają jednak moc dokumentów urzędowych i zgodnie z zasadą swobodnej oceny dowodów mogą w pewnych przypadkach stanowić podstawę ustaleń faktycznych dokonywanych przez sąd cywilny⁴. Moc wiążąca wyroku karnego w postępowaniu cywilnym określona jest jako prejudycjalność w szerokim znaczeniu (*sensu largo*). Natomiast o mocy prejudycjalnej w ścisłym znaczeniu (*sensu stricto*) mówimy wtedy, gdy wyrok sądu karnego oddziałuje na skutki cywilnoprawne, a więc stwierdzenie popełnienia przestępstwa oddziałuje na zastosowanie norm prawa cywilnego (np. art. 442¹ § 2 i art. 928 § 1 pkt 1 KC, art. 52 § 1 pkt 2 KP)⁵. Z taką sytuacją mamy do czynienia również wtedy, gdy wyrok sądu cywilnego został oparty na wyroku karnym, który później został uchylony⁶. Stanowi to podstawę wznowienia postępowania cywilnego z właściwych przyczyn restytucyjnych (art. 403 § 1 pkt 1 KPC);

- b) **postępowanie cywilne i postępowanie karne toczą się równolegle** – wówczas, jeżeli ujawni się czyn, którego ustalenie w drodze karnej mogłoby wywrzeć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy cywilnej, sąd może postanowieniem zawiesić postępowanie cywilne z urzędu (art. 177 § 1 pkt 4 KPC)⁷. Na postanowienie takie przysługuje zażalenie (art. 394 § 1 pkt 5 KPC). Jeżeli postępowanie karne nie jest jeszcze rozpoczęte, a jego rozpoczęcie zależy od wniosku strony, sąd wyznaczy termin do wszczęcia postępowania, w innych wypadkach może zwrócić się do właściwego organu (np. prokuratora) o wszczęcie postępowania (art. 177 § 2 KPC). Do zawieszenia postępowania na tej podstawie może dojść w toku postępowania przed sądem I i II instancji, ale nie przed Sądem Najwyższym⁸. Zawieszone postępowanie można podjąć z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie karne; sąd może jednak podjąć postępowanie i przedtem⁹, stosownie do okoliczności (art. 180 § 1 pkt 4 KPC);

¹ Darowanie kary (ułaskawienie skazanego) nie ma wpływu na moc wiążącą wyroku karnego w postępowaniu cywilnym (A. Zieliński, [w:] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska (red.), Kodeks postępowania cywilnego, 2017, s. 52).

² W postępowaniu cywilnym sąd samodzielnie może ocenić, czy sprawca popełnił czyn, który skutkuje jego odpowiedzialnością cywilnoprawną. Por. J. Jodłowski, K. Weitz, [w:] J. Jodłowski i in., Postępowanie cywilne, 2016, s. 121.

³ K. Piasecki, Wpływ postępowania, s. 101.

⁴ Zob. wyr. SN z 15.10.1997 r., III CKN 238/97, niepubl.; wyr. SA w Poznaniu z 1.9.2010 r., I ACa 609/10, Legalis.

⁵ M. Mazur-Bądel, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), Meritum. Postępowanie cywilne, s. 42; A. Marciniak, [w:] A. Marciniak, K. Piasecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 122.

⁶ A. Marciniak, [w:] A. Marciniak, K. Piasecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 122.

⁷ Zawieszenie postępowania zależy od decyzji sądu, który oceni konieczność wstrzymania biegu sprawy cywilnej do czasu zakończenia sprawy karnej. Zob. post. SN z 5.4.1965 r., II PZ 20/65, Legalis; wyr. SN z 24.2.2006 r., II CSK 141/05, Legalis; wyr. SN z 8.3.1974 r., II CZ 25/74, Legalis; J. Jodłowski, K. Weitz, [w:] J. Jodłowski i in., Postępowanie cywilne, 2016, s. 125; P. Grzegorzczak, [w:] T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 966, 984–986. Ten ostatni wskazuje również, że nie chodzi tu tylko o sytuację, w której moc wiążąca skazującego wyroku karnego (art. 11) będzie determinować sposób rozstrzygnięcia żądania w sprawie cywilnej, lecz także o inne przypadki, w których ustalenia dokonane na drodze karnej mogą rzutować na wynik sprawy. Por. K. Piasecki, Wpływ postępowania, s. 184 i n.

⁸ P. Grzegorzczak, [w:] T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 983.

⁹ Np. jeśli postępowanie karne zostało zawieszone i jest prawdopodobne, że stan ten będzie trwał dłuższy okres.

- c) **postępowanie cywilne zostało zakończone przed wszczęciem postępowania karnego** – w takiej sytuacji późniejszy wyrok karny, choćby był wyrokiem prawomocnym i skazującym, może być jedynie podstawą do wznowienia postępowania na podstawie art. 403 § 2 KPC¹.

Niezależnie od powyższego, jeżeli wyrok sądu cywilnego oparto na dokumencie podrobionym lub przerobionym (np. podrobionym wyroku sądu karnego) albo na skazującym wyroku karnym, następnie uchylonym, albo też wyrok został uzyskany za pomocą przestępstwa, co zostało stwierdzone przez sąd w postępowaniu karnym, stanowi to podstawę wznowienia postępowania cywilnego (art. 403 § 1 pkt 1 i 2 w zw. z art. 404 KPC);

- 2) **wpływ postępowania cywilnego na postępowanie karne** – inaczej niż to ma miejsce w stosunku do postępowania administracyjnego, prawomocne orzeczenie sądu cywilnego nie wiąże, co do zasady, sądu karnego z uwagi na fakt, że sąd karny rozstrzyga samodzielnie zagadnienia faktyczne i prawne oraz nie jest związany rozstrzygnięciem innego sądu lub organu (art. 8 § 1 KPK). Jest to wyjątek od skutku pozytywnego prawomocności materialnej orzeczeń wydawanych w postępowaniu cywilnym (art. 365 § 1 KPC). Przepis art. 365 § 2 KPC określa, w jakim zakresie orzeczenia sądu cywilnego nie wiążą sądu w postępowaniu karnym. Przepisem, który to określa w ustawie karnoprocesowej, jest art. 8 § 2 KPK, zgodnie z którym prawomocne rozstrzygnięcia sądu kształtujące prawo lub stosunek prawny są jednak wiążące. W konsekwencji należy uznać, że wiążą sąd karny orzeczenia zapadające w powództwach o ukształtowanie prawa lub stosunku prawnego oraz niektóre orzeczenia zapadające w powództwach o ustalenie prawa lub stosunku prawnego (np. wyrok stwierdzający nieistnienie małżeństwa)². Orzeczenia takie zapadają najczęściej w sprawach o prawa stanu, i to zarówno w trybie procesowym, jak i nieprocesowym. Stąd sąd karny związany będzie np. wyrokiem ustalającym ojcostwo, postanowieniem orzekającym przysposobienie, wyrokiem unieważniającym małżeństwo z powodu bigamii czy wyrokiem rozwodowym.

§ 5. Relacje między postępowaniem cywilnym a postępowaniami administracyjnymi

I. Postępowanie cywilne a postępowanie administracyjne

- 9 Należy zauważyć, że każda z tych dróg została przewidziana zasadniczo do rozstrzygnięcia innych rodzajów spraw³. W pewnych jednak przypadkach sprawy administracyjne w znaczeniu materialnoprawnym zostały zaklasyfikowane przez ustawodawcę do kategorii spraw cywilnych w znaczeniu formalnoprawnym (np. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych, ochrony konkurencji i konsumentów, regulacji energetyki, regulacji telekomunikacji i poczty, regulacji transportu kolejowego, regulacji rynku wodno-kanalizacyjnego). W sprawach tych sąd cywilny upoważniony jest do kontroli decyzji zapadających w postę-

¹ Szerzej K. Weitz, [w:] J. Gudowski (red.), System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 3, cz. 2, Środki zaskarżenia, Warszawa 2013, s. 1371 i n.

² J. Rodziewicz, Prejudycjalność, s. 153 i n.

³ Droga postępowania cywilnego dla rozstrzygnięcia spraw cywilnych a droga postępowania administracyjnego dla rozstrzygnięcia spraw administracyjnych.

powaniu administracyjnym¹ (w pierwszym etapie rozpoznawane są one w postępowaniu administracyjnym, a w drugim – w postępowaniu cywilnym). Zaobserwować można także tendencję odwrotną. Niektóre bowiem sprawy cywilne w znaczeniu materialnoprawnym zostały przekazane do postępowania administracyjnego².

Prezentowane zagadnienie dotyczy także wzajemnego wpływu postępowania cywilnego i administracyjnego na siebie w sytuacji, gdy wynik jednego z tych postępowań będzie oddziałował na rozstrzygnięcie w drugim z nich (prejudycjalny wpływ jednego z tych postępowań na drugie). W ramach tego zagadnienia możemy wyróżnić dwie sytuacje:

- 1) **wynik postępowania cywilnego oddziałuje na postępowanie administracyjne** – postępowanie organu administracyjnego będzie różne w zależności od etapu, na jakim są oba postępowania:
 - a) **w sytuacji, kiedy postępowanie cywilne jeszcze nie zostało wszczęte albo toczy się równolegle do postępowania administracyjnego**, organ administracji publicznej na podstawie art. 97 § 1 pkt 4 KPA obligatoryjnie powinien zawiesić postępowanie administracyjne. Jednocześnie zobowiązany jest wystąpić do właściwego sądu cywilnego o rozstrzygnięcie zagadnienia wstępnego albo wezwać stronę do wystąpienia o to w oznaczonym terminie, chyba że strona wykaże, że już zwróciła się w tej sprawie do właściwego organu lub sądu. Jednak jeżeli zawieszenie postępowania z tej przyczyny mogłoby spowodować niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia ludzkiego albo poważną szkodę dla interesu społecznego lub strona mimo wezwania do wszczęcia postępowania nie wystąpiła o rozstrzygnięcie zagadnienia wstępnego albo gdy zawieszenie postępowania mogłoby spowodować niepowetowaną szkodę dla strony, organ administracji publicznej załatwi sprawę, rozstrzygając zagadnienie wstępne we własnym zakresie. W tym ostatnim przypadku organ może uzależnić załatwienie sprawy od złożenia przez stronę stosownego zabezpieczenia (art. 100 § 1–3 KPA). Jeżeli organ administracji publicznej rozstrzygnie kwestię wstępną samodzielnie, a sąd w postępowaniu cywilnym dokona odmiennego rozstrzygnięcia od przyjętego przez ten organ, będzie to stanowiło podstawę wznowienia postępowania administracyjnego na podstawie art. 145 § 1 pkt 7 KPA;
 - b) **w sytuacji, kiedy postępowanie cywilne zostało już prawomocnie zakończone**, organ administracyjny jest związany wydanym w postępowaniu cywilnym orzeczeniem zgodnie z treścią art. 365 § 1 KPC. Jeżeli jednak organ administracji publicznej oparłby swoją decyzję na treści orzeczenia sądu cywilnego, które następnie zostałyby uchylone, to zachodziłaby podstawa do wznowienia postępowania administracyjnego (art. 145 § 1 pkt 8 KPA);
- 2) **wynik postępowania administracyjnego oddziałuje na postępowanie cywilne**³ – tę kwestię również należy rozpatrywać w dwóch aspektach czasowych:
 - a) **jeśli postępowanie cywilne zostało wszczęte przed postępowaniem administracyjnym albo obydwa postępowania toczą się równolegle**, sąd cywilny może

¹ Zagadnienie to ujmuję w kategorii związków istniejących między postępowaniem cywilnym a postępowaniem administracyjnym *S. Hanausek*, „Związanie” sądu cywilnego, s. 7 i n.

² Szerzej *K. Weitz*, Postępowanie cywilne, Warszawa 2016, s. 107–108; *L. Błaszczak*, [w:] *E. Marszałkowska-Krzesi* (red.), Postępowanie cywilne, 2013, s. 17.

³ Szerzej *K. Piasecki*, Z zagadnień stosunku postępowania cywilnego do postępowania administracyjnego, [w:] *Proces i prawo. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, Ossolineum 1989, s. 439 i n.

(fakultatywnie¹) zawiesić² postępowanie z urzędu, jeżeli rozstrzygnięcie sprawy zależy od uprzedniej decyzji organu administracji publicznej (art. 177 § 1 pkt 3 KPC)³. Jeśli postępowanie administracyjne nie jest jeszcze rozpoczęte, a jego rozpoczęcie zależy od wniosku strony, sąd wyznaczy termin do wszczęcia postępowania, w innych wypadkach może zwrócić się do właściwego organu (art. 177 § 2 KPC). Dodatkowo, zgodnie z art. 479¹²⁶ KPC, w postępowaniu odrębnym w sprawach własności intelektualnej w razie wytoczenia w sprawie o naruszenie prawa do znaku towarowego lub wzoru przemysłowego powództwa wzajemnego o unieważnienie lub stwierdzenie wygaśnięcia prawa ochronnego na znak towarowy lub unieważnienie prawa z rejestracji wzoru przemysłowego sąd zwraca się do Prezesa Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej z żądaniem udzielenia informacji, czy przed Urzędem Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej toczy się już sprawa o unieważnienie lub stwierdzenie wygaśnięcia prawa. Prezes Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej zobowiązany jest niezwłocznie udzielić powyższej informacji w formie pisemnej albo w postaci elektronicznej. Jeżeli z informacji wynika, że przed Urzędem Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej toczy się sprawa o unieważnienie lub stwierdzenie wygaśnięcia prawa, sąd obligatoryjnie zawiesza postępowanie do czasu prawomocnego zakończenia postępowania przed Urzędem Patentowym Rzeczypospolitej Polskiej (art. 479¹²⁶ § 3 KPC);

b) **jeśli postępowanie cywilne toczy się już po zakończeniu postępowania administracyjnego ostateczną⁴ decyzją**, przyjmuje się, że sąd jest związany taką decyzją⁵:

- o charakterze konstytutywnym, tj. stwarzającą nowy stan prawny (np. decyzją Urzędu Patentowego o przyznaniu prawa ochronnego znakowi towarowemu),

¹ Oznacza to, że postępowanie cywilne w pewnych wypadkach może się toczyć dalej, jednak ocena sądu co do celowości zawieszenia postępowania w takiej sytuacji nie może być dowolna (*K. Weitz*, Postępowanie cywilne, s. 110–111). Jeśli decyzja administracyjna dotycząca tej kwestii będzie miała konstytutywny charakter i tym samym stanowić będzie konieczny element formalnego lub merytorycznego rozstrzygnięcia w postępowaniu sądowym, prejudycjalnie je poprzedzając, to zawieszenie postępowania sądowego jest obligatoryjne (wyr. SN z 30.9.2010 r., I CSK 680/09, Legalis).

² „Zawieszenie postępowania ze względu na prejudycjalne znaczenie decyzji administracyjnej następuje wtedy, gdy sąd – z uwagi na niedopuszczalność drogi sądowej – nie może w sposób wiążący rozstrzygnąć kwestii należących do drogi administracyjnej, a brak jest prejudycjalnej decyzji organu administracji publicznej. Innymi słowy, treść decyzji administracyjnej stanowi konieczny element podstawy rozstrzygnięcia sprawy cywilnej” (wyr. SA w Łodzi z 25.10.2013 r., I ACa 564/13, Legalis).

³ „Jeżeli postępowanie administracyjne, którego wynik stanowi przedśąd dla sprawy cywilnej, nie zostało wszczęte, sąd może oddalić powództwo jako przedwczesne jedynie w razie, gdy w świetle treści zebranego w sprawie materiału i okoliczności niespornych zawieszenie postępowania cywilnego, przewidziane w art. 177 § 1 pkt 3 KPC, okaże się niecelowe” (wyr. SN z 24.7.1986 r., I CR 179/86, Legalis).

⁴ Za ostateczne uważa się jedynie te decyzje, od których nie służy odwołanie w administracyjnym toku instancji lub wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy (art. 16 § 1 zd. 1 KPA). Zob. *J. Bodio*, [w:] *A. Jakubecki* (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2017, s. 320; wyr. SA w Warszawie z 22.1.2002 r., I ACa 1944/01, OSA 2003, Nr 2, poz. 3.

⁵ Zob. uchw. SN z 18.5.1994 r., III CZP 69/94, OSNCP 1994, Nr 12, poz. 233; *K. Piasecki*, Z zagadnień stosunku postępowania cywilnego, s. 446 i n. *J. Rodziewicz* (Prejudycjalność, s. 117 i n.) stwierdza nawet, że w takim wypadku należy mówić o niedopuszczalności drogi sądowej co do fragmentu sprawy cywilnej. Koncepcja ta nie znalazła jednak szerszego uznania w doktrynie.

- decyzją deklaratoryjną, tj. potwierdzającą istnienie określonego stanu prawnego, wydaną w sprawie administracyjnej w znaczeniu materialnoprawnym (tj. wynikającej ze stosunków z zakresu prawa administracyjnego)¹.

Sąd nie jest natomiast związany ostateczną decyzją administracyjną o charakterze deklaratoryjnym, wydaną w sprawie cywilnej w znaczeniu materialnym, ale przekazaną na mocy przepisów szczególnych do rozpoznania organom administracji publicznej. Znaczenie decyzji administracyjnej w postępowaniu cywilnym ograniczone jest przy tym jedynie do stanu prawnego będącego efektem wydania decyzji. W konsekwencji sąd nie jest związany ustaleniami faktycznymi poczynionymi przez organ administracji publicznej podczas wydawania tej decyzji². Sąd nie jest również związany decyzjami administracyjnymi, które należy zaklasyfikować do decyzji nieistniejących (*actus nonexistens*) ze względu na wady, jakimi są one dotknięte³.

Powyższe założenia nie mają charakteru ustawowego, gdyż ustawodawca nie przewidział w KPC żadnej ogólnej regulacji normującej kwestię wpływu decyzji administracyjnej na postępowanie cywilne. Jedynym rozwiązaniem fragmentarycznym regulującym taki wpływ jest dodany z dniem 1.7.2020 r. do KPC przepis art. 479¹²⁶ § 4. Przewiduje on, że w postępowaniu odrębnym w sprawach własności intelektualnej w razie wytoczenia w sprawie o naruszenie prawa do znaku towarowego lub wzoru przemysłowego powództwa wzajemnego o unieważnienie lub stwierdzenie wygaśnięcia prawa ochronnego na znak towarowy, lub unieważnienie prawa z rejestracji wzoru przemysłowego sąd odrzuca pozew, jeżeli decyzja wydana przez Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej, dotycząca tego samego przedmiotu sprawy, w tym podstawy powództwa wzajemnego, stała się prawomocna.

Do spornych w doktrynie należy zaliczyć kwestię konieczności uwzględniania przez sąd cywilny decyzji administracyjnej w sytuacji, gdy decyzja ta dotknięta jest bezwzględną nieważnością⁴. Zgodnie z aktualnie dominującym poglądem w tym przypadku sąd nie jest związany taką decyzją, a strony postępowania mogą się powoływać na nieważność decyzji administracyjnej przed sądem cywilnym⁵. Nie ma przy tym podstaw, aby różnicować na tym tle decyzje konstytutywne od decyzji deklaratoryjnych⁶. Poza powyższym, jeśli sąd przyjął za podstawę swojego rozstrzygnięcia decyzję administracyjną, która na-

¹ Zob. wyr. WSA w Warszawie z 19.6.2006 r., IV SA/Wa 67/06, Legalis; S. Hanausek, „Związanie” sądu cywilnego, s. 20; J. Gudowski, [w:] T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 75–76; P. Grzegorzczak, [w:] T. Ereciński (red.), Kodeks postępowania cywilnego, t. 1, 2016, s. 975–977; K. Piasecki, Z zagadnień stosunku postępowania cywilnego, s. 450; J. Rodziewicz, Prejudycjalność, s. 122–123.

² Tak ze wskazaniem, że wynika to z braku analogicznej do art. 11 KPC normy prawnej regulującej to zagadnienie w stosunku do decyzji administracyjnej, np. H. Mądrzak, [w:] H. Mądrzak (red.), Postępowanie cywilne, s. 11; Ł. Błaszczak, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), Postępowanie cywilne, 2013, s. 19–20; K. Weitz, Postępowanie cywilne, s. 111.

³ W takim przypadku sąd pomija tę decyzję przy wydawaniu rozstrzygnięcia w sprawie cywilnej, a jeśli od decyzji administracyjnej zależy rozstrzygnięcie sprawy cywilnej, powinien zawiesić postępowanie stosownie do art. 177 § 1 pkt 3 KPC. Zob. S. Hanausek, „Związanie” sądu cywilnego, s. 10 i n.

⁴ Szerzej M. Kamiński, M. Romańska, Moc wiążąca decyzji administracyjnej w postępowaniu cywilnym a koncepcje jej nieważności, PS 2008, Nr 4, s. 5 i n.; J. Rodziewicz, Prejudycjalność, s. 68 i n.; T. Wiśniewski, O aktualności koncepcji bezwzględnej nieważności niektórych decyzji administracyjnych, PS 2002, Nr 6, s. 14 i n.

⁵ Zob. post. SN z 19.10.2000 r., II CKN 451/00, Legalis; H. Mądrzak, [w:] H. Mądrzak (red.), Postępowanie cywilne, s. 11; S. Hanausek, „Związanie” sądu cywilnego, s. 18.

⁶ M. Kamiński, M. Romańska, Moc wiążąca decyzji administracyjnej, s. 12.